

**Els Espinalt de Sarral i els retaules de
sant Ruf i sant Agustí de la catedral
de Tortosa (segle XVIII)**

Joan-Hilari Muñoz i Sebastià
Joan Yeguas i Gassó

• Els Espinalt de Sarral i els retaules de sant Ruf • i sant Agustí de la catedral de Tortosa • (segle XVIII) • • • • • • •

Joan-Hilari **Muñoz i Sebastià**
joanhilari65@gmail.com

Joan **Yeguas i Gassó**
joanyeguas@mnac.cat

Resum: Estudi que permet relacionar, de forma concloent, l'autoria de l'actual retaule de santa Anna de la catedral de Tortosa amb un retaule dedicat originàriament a sant Ruf i obrat per Isidre Espinalt i Serra-rica i el seu fill, ambdós de Sarral, entre els anys 1728 i 1732. Atenent que es tracta d'una obra conservada, ens permetrà conèixer de prop l'estil d'aquest escultor del barroc català. Aportem informació gràfica antiga sobre un segon retaule, dedicat a sant Agustí, també obra dels Espinalt, que fou destruït el 1936.

Paraules clau: Isidre Espinalt, Sarral, escultura barroca, catedral de Tortosa.

Keywords: Isidre Espinalt, Sarral, Baroque sculpture, Tortosa Cathedral.

Els Espinalt de Sarral i Tortosa

Isidre Espinalt i Serra-rica (Sant Joan d'Oló, 1658 - Sarral, 1737) fou una de les personalitats artístiques més importants de l'època del barroc al sud de Catalunya. La seva producció escultòrica fou molt important i interessant, però, malauradament, els canvis de gust estètic i les destruccions patides pel patrimoni artístic religiós l'any 1936 han reduït a la mínima expressió la seva obra conservada. Per aquest motiu, a l'hora de conèixer i valorar el seu treball, hem de recórrer a fotografies antigues, sovint sense gaire definició. Ara presentem una documentació d'arxiu inèdita que permet identificar, de forma fefaent, una obra d'aquest escultor conservada a la catedral de Tortosa: l'actual retaule de santa Anna, originàriament dedicat a sant Ruf (Ruf d'Avinyó, iniciador llegendari de la diòcesi de Tortosa) i obrat per Isidre Espinalt i el seu fill homònim entre els anys 1728 i 1732. També aportem documentació gràfica inèdita d'un altre retaule, de característiques similars a aquest, dedicat a sant Agustí, i que fou destruït l'estiu de 1936.

Figura 1. Retaule abans de 1936, que estava dedicat a sant Miquel Arcàngel (ACTE. Fons mossèn Eduard Solé)

*Figura 2. Retaule actual, dedicat a santa Anna
(Foto: Joan Hilari Muñoz)*

La relació d'Espinaltamb la ciutat de Tortosa s'inicia el 1693, quan contractà amb els canonges de la catedral la talla d'unes escultures d'alabastre destinades a la capella de la Mare de Déu de la Cinta, llavors en construcció. Del resultat d'aquest encàrrec es conserven les figures fragmentàries de quatre angelets

que possiblement són unes de les obres més antigues sorgides de la mà d'Espinalt, les quals foren localitzades a l'antiga canònica durant unes obres de restauració.¹

Dos anys després, el 1695, era el bisbe fra Sever Tomàs Auter² qui encarregava a Espinalt una nova obra, en aquest cas el retaule major del convent de Sant Francesc de Tortosa, cenobi reconstruït amb diners d'Auter, ja que havia quedat molt malmès pels estralls de la guerra dels Segadors. L'obra desaparegué possiblement durant la guerra de Successió, i només disposem del text del contracte per saber-ne les característiques, com ara que es pagarien 750 lliures de moneda barcelonesa a l'escultor per realitzar l'obra o els diferents sants que s'hi representarien.³

Entre els mesos d'octubre de 1698 i setembre de 1699, una altra vegada el mateix bisbe capitulà amb l'escultor Isidre Espinalt i Serra rica la realització d'un retaule per a l'altar major de la catedral, en substitució del d'època gòtica obrat a mitjans del segle XIV. Anteriorment, l'any 1690, Auter ja havia manat treure tots els retaules gòtics que encara hi havia a la zona de la girola de la seu tortosina, sector construït entre la segona meitat del segle XIV i la primera meitat del segle XV.⁴ Fins ara no ha estat localitzada cap còpia notarial del contracte del retaule major i, per tant, no en podem conèixer els detalls (dimensions, característiques, materials,⁵ iconografia...). De tota manera, sabem que el preu de l'obra fou establert en 7.250 lliures, i que havia de tenir dues cares.⁶ La mort d'Auter la vespra del Nadal de l'any 1700, alguns problemes econòmics amb la seva herència i l'esclat de la guerra de Successió impediren que aquesta ambiciosa obra tirés endavant tal com estava previst.⁷ Espinalt,

¹ Joan-Hilari MUÑOZ. «Quatre noves escultures d'Isidre Espinalt i Serra-rica a la catedral de Tortosa (segle XVII)». *Aplec de Treballs* (Montblanc), 27 (2009), p. 197-206.

² Sever Tomàs Auter (Puigcerdà, ? - Tortosa, 1700), dominicà, bisbe de Girona (1679-85) i de Tortosa (1685-1700). Entrà al noviciat de València el 1656, després d'haver estudiat a Salamanca. Fou catedràtic de teologia a la Universitat de València, i el 1676 fou nomenat provincial de l'orde. A Tortosa celebrà dos sínodes.

³ Salvador-J. ROVIRA. «Un nou retaule d'Isidre Espinalt i Serra-rica (1695)». *I Recull de Treballs El Baluard*. Sarral, 1997, p. 157-160.

⁴ ACTo (Arxiu de la Catedral de Tortosa) *Actes capitulars*, 115. Reunió del dia 16 de juny de 1690: «[...] atès lo referit per part de sa il·lustríssima en haver de llevar los altars detras del altar major de la present yglésia [...]» Reunió del dia 5 d'agost de 1690: «[...] deliberarunt que lo senyor canonge Avinyó fassa traure tots los altars que estan alrededor del presbyteri [...]»

⁵ Només mitjançant una menció indirecta, inclosa en el text del contracte del retaule de sant Ruf, signat el 1728, sabem que la base del nou retaule major havia de ser de «pedra».

⁶ ACTo. *Actes capitulars*, 152, f. 158.

⁷ Joan-Hilari MUÑOZ. «Les relacions artístiques entre l'escultor Isidre Espinalt i el bisbe de Tortosa fra Sever Tomàs Auter». *3r Recull de Treballs El Baluard*. Sarral, 2004, p. 113-126.

però, inicià les obres i féu el primer cos del retaule, pel qual rebé 1.450 lliures en concepte de pagament del primer termini.

Pel que fa a les atribucions, hem atorgat a Espinalt la realització d'una tapa sepulcral amb la representació d'un bisbe feta en alabastre, trobada als magatzems del Palau Episcopal de Tortosa. Creiem que aquesta obra, així com un fragment de relleu amb un escut episcopal conservat als magatzems de l'antic Museu Municipal de Tortosa, formaria part d'una tomba monumental que podria ser la del bisbe Auter, soterrat en el mencionat convent de Sant Francesc després de la seva mort el 1700, potser al costat de l'esmentat retaule del Roser, cenobi que fou enderrocat el 1707 durant la guerra de Successió.⁸ Segons Matamoros, el bisbe Auter també li encarregà a Espinalt la realització de la caixa de l'orgue de la catedral, però l'obra fou portada a terme el 1692 pels artífexs Antoni Ferrer i Agustí Llinàs. Matamoros també li adjudica el retaule major del convent de Santa Clara, cremat el 1936 i pagat pel bisbe Auter, però, de moment, no en tenim constància documental.⁹

El contracte per obrar el retaule de sant Ruf

Tot i que alguns autors ja havien relacionat aquest retaule amb Isidre Espinalt,¹⁰ ens mancava localitzar el contracte per obrar-lo, i en fer-ho podem identificar, per exemple, totes i cadascuna de les quatre figures de sants que hi ha als carrers laterals i a la part superior del retaule, a més d'altres informacions interessants d'aquesta obra.

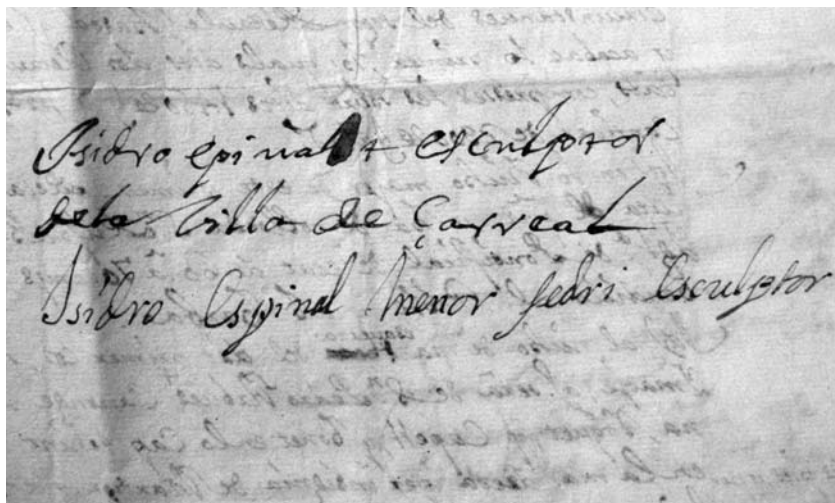
Espinalt havia rebut, com hem dit, 1.450 lliures pel primer cos del retaule major de la catedral de Tortosa, una obra amb dues cares. L'escultor fou deutor de la quantitat rebuda fins el juliol de 1728, quan el capítol tortosí es plantejà

⁸ L'any 1708 dos escultors de Tortosa, Agustí Llinàs i Bru Cavaller, per encàrrec del veguer de Tortosa, Antoni Gil de Frederic, valoraren els «[...] retaules, orgue y sepulcre [...]» de l'església del monestir de Sant Francesc, i amb 700 lliures de moneda barcelonesa quantificaren «[...] un sepulchre de màrmol en forma de retaule de bona arquitectura y talla y quatre estàtues del mateix màrmol, en molts adornaments de talla y escultura [...]» Creiem que aquest sepulcre monumental no era altre que el del bisbe Auter, que atribuïm a Isidre Espinalt. Arxiu Comarcal de les Terres de l'Ebre (ACTE). Fons Notarial de Tortosa. Signatura 2115. *Francesc Gil, manual, s/f.*

⁹ Joan-Hilari MUÑOZ. «Possible troballa de fragments del sepulcre de fra Sever Tomàs Auter, bisbe de Tortosa». *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 80, Castelló de la Plana, 2004, p. 97-112; Joan-Hilari MUÑOZ. «

Les relacions artístiques entre l'escultor Isidre Espinalt i el bisbe de Tortosa fra Sever Tomàs Auter». *3r Recull de Treballs El Baluard*. Sarral, 2004, p. 113-126.

¹⁰ El canonge Matamoros ja relacionava plenament aquest retaule amb Isidre Espinalt. José MATAMOROS. *La Catedral de Tortosa. Trabajos monográficos acerca de su construcción y de su contenido artístico y religioso*. Tortosa: Editorial Católica, 1932, p. 143-145.

*Autògraf d'Isidre Espinalt i Serra-rica i del seu fill homònim al peu del contracte per obrar el retaule de sant Ruf.
(ACTo - Foto: Joan-Hilari Muñoz)*

que la feina feta i ja pagada serviria per tirar endavant l'execució de dos retaules nous per a la seu.

Concretament, es pensà en un retaule per a la capella de l'Assumpció de la Mare de Déu, dita dels Garret, i en un altre per a la de la Visitació o de sant Maure, coneguda amb el nom de Na Justa. Ambdues capelles estan situades una enfront de l'altra al segon tram de les naus de la seu de Tortosa, i foren obrades durant el primer terç del segle XVI. Totes dues tenien retaules renaixentistes de pintura: la primera en tenia un realitzat per Baltasar Gui, conegut fins fa ben poc pels estudiosos com el mestre de Balaguer;¹¹ la segona tenia un monumental retaule elaborat per dos pintors, el flamenc Godofred d'Esteminola i el tortosí Joan Desi, l'any 1559, del qual ens resta una petita taula amb la representació de sant Maure, inserida a l'actual retaule de santa Anna, a sota de la imatge central.¹²

¹¹ Joan-Hilari MUÑOZ. «Els Garret i la capella de l'Assumpció de la Catedral de Tortosa». *Butlletí Arqueològic de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense*, Època V, 2003, núm. 25 (Tarragona, 2005), p. 301-316. També del mateix autor «Les pintures renaixentistes de l'antic retaule de l'Assumpció de la Catedral de Tortosa ». *Taüll*, 16, 2006, p. 24-26.

¹² Joan-Hilari MUÑOZ. «Godofred d'Esteminola, un pintor flamenc a la Tortosa del Renaixement». *Recerca*, núm. 8 (2004), p. 331-337.

Entre els dies 2 i 5 de juliol de 1728, el tresorer del capítol i el canonge Jaume Vidal s'aplegaren amb Espinalt, i de la conversa sorgí la proposta que Espinalt fes dos retaules aprofitant la feina ja feta. Els canonges ho aprovaren el dia 6, però amb l'afegit que el fill d'Espinalt, d'igual nom que el pare, també signés l'acord ja que temien que Isidre Espinalt pare no pogués fer sol la feina perquè es trobava, segons deien els capitulars, «depauparat».¹³ El contracte per obrar el primer retaule, dedicat a sant Ruf i destinat per a la capella de Na Justa, se signà el dia següent a la reunió dels canonges. El fet de localitzar-lo nosaltres (reproduït a l'apèndix documental núm. 1) entre els fons documentals de l'Arxiu de la Catedral de Tortosa,¹⁴ ens permet conèixer molts detalls d'aquesta obra, la qual ha patit importants canvis i pèrdues al llarg del temps, sobretot durant els anys de la Guerra Civil de 1936-39 (fig. 1-2).

El contracte recollia diversos aspectes interessants:

— En primer lloc el fet, ja comentat anteriorment, que s'intentava aprofitar la feina pagada per Auter a Espinalt en el retaule major nou per obrar dos retaules nous més petits destinats a dues capelles laterals de la catedral.

— També es parlava de projectes dibuixats, tant del frustrat retaule major, «[...] lo dissenyo antic [...]», com d'un nou projecte en substitució de l'anterior, «[...] altre dissenyo fet novament de llapis [...]».

— Es detallava la quantia econòmica dels dos nous retaules (450 lliures, moneda barcelonesa) a afegir a les 1.000 lliures ja donades pel difunt Auter l'any 1699, quan contractà amb Espinalt l'obra del retaule major.

— A diferència del primer projecte, la base dels nous retaules seria de fusta i no de pedra, «[...] que en lloch del peu y pedestal que era de pedra, se ha resol ferlo de fusta [...]».

— També s'introduïen alguns canvis respecte al nou projecte presentat pels Espinalt, tant pel que feia als detalls decoratius, «[...] que no tinga obligació de fer los àngels que estan en la coronisa y simbori, que en lloch dels àngels [...] haja de fer lo dit escultor unes carteles que corresponguen a la demás obra [...]», estructurals, «[...] les columnes del segons que estan en dit borrador totes les del retaule, hajen de ser de la mateixa forma [...]», o iconogràfics d'alguna de les parts, «[...] que en lo nicho menor del retaule, en lloch del trono de glòria tinga obligació de fer una peña [...] ahont se col·locarà la ymatge que lo molt il·lustre capítol elegerà [...]».

¹³ ACTo. *Actes capitulars*, 152, f. 162v.

¹⁴ ACTo. *Protocolos Notariales. Plicus Instrumentorum, 1727-1744*.

¹⁵ Sant Ruf ha estat una figura llegendària dintre de la història eclesiàstica de Tortosa. No existeix cap testimoni històric feient que relacioni aquest prelat amb la capital de l'Ebre. El culte que ha rebut a la catedral de Tortosa prové del fet que els primers membres del capítol de canonges i Gaufred, el primer bisbe després de la restauració de la diòcesi

— Pel que fa a les figures representades, s'establien algunes obligacions iconogràfiques. La imatge titular del retaule havia de ser «[...] sant Rufo de bisbe de esta santa Yglésia¹⁵ de pontifical de edat de 60 a 70 anys, donant la bendició al poble y ab barba [...]» (fig. 16). Quant a les altres figures, havien de representar diversos sants, concretament dos de masculins (fig. 9-11) als carrers laterals del cos principal: sant Joan Nepomucè,¹⁶ figura barbada amb els atributs perduts, un sant Crist a la mà i una mitra als peus (fent referència a la dignitat que renuncià), i el beat Pere d'Arbués, amb un forat al pit que fa referència a l'atribut d'un punyal clavat, i també duria un barret de la Inquisició. Actualment, aquestes dues imatges (sant Joan Nepomucè i sant Pere d'Arbués) tenen els llocs intercanviats respecte a les fotografies d'abans de 1936. Curiosament, ambdues figures masculines apareixen vestides com els «[...] canonges de la Cathedral de Tarragona y de esta ciutat [...]». A la part superior del retaule, a banda i banda del relleu de la Visitació de la Mare de Déu (en record de la primitiva advocació de la capella on anava destinat), s'hi havia de representar santa Rosa de Lima, amb l'Infant als braços i una corona de roses (fig. 8), i santa Caterina de Siena, que havia de dur els atributs d'un sant Crist a una mà i un cor a l'altra (fig. 7). Aquest retaule de sant Ruf degué ser plantat el gener o el febrer de 1732, ja que el dia 21 del segon mes fou visurat satisfactoriament per l'escultor Cristòfol Cros (apèndix documental núm. 3) i quatre dies més tard fou beneït pel bisbe Bartolomé Camacho Madueño, assistit per Sebastià Jordà, prior claustrer, i Miquel Sorli, tresorer i canonge.¹⁷

El retaule de sant Agustí i els canvis posteriors

Un cop enllestit el primer dels dos retaules aparellats, es concretà la fàbrica del segon, destinat a la capella de sant Agustí o de l'Assumpció de la Mare de Déu, dita dels Garret, per les 1.000 lliures en què havia quedat ajustat en la capitulació signada el 7 de juliol de 1728, i es concretà amb Espinalt i el seu fill que l'entregarien fet i plantat en el termini de dos anys i mig.¹⁸ D'aquest segon retaule no hem localitzat cap còpia del possible contracte o acord signat entre ambdues parts, però sí que sortosament conservem un testimoni gràfic, anterior a la seva destrucció l'any 1936, fet a una de les capelles laterals de la parròquia de Sant Jaume de Tortosa, on fou traslladat durant la dècada dels trenta del segle XIX.¹⁹

Les diverses parts del segon retaule estigueren acabades el setembre de 1735, en què Espinalt escrigué al tresorer del capítol per dir li que quan

¹⁷ Joan-Hilari MUÑOZ i Salvador-J. ROVIRA. *Art i artistes a Tortosa durant l'època moderna*. Tortosa: Cooperativa Gràfica Dertosenense, 1999, p. 100.

¹⁸ ACTO. *Actes capitulars*, 156, f. 57.

¹⁹ José MATAMOROS. *La Catedral de Tortosa*. (cit. nota 10) p. 143-145.

Figura 3.
Visitació de la Mare de Déu a Santa Isabel.
Relleu superior del
retaule, amb el qual es
pretenia recordar la
dedicació original de la
capella on anava situat
el re-taule.

(Foto: Joan-Hilari Muñoz)

Figura 4. Presentació al temple. Detall de l'antic retaule del Nom de Jesús. Església de Maspujols.

(Foto: Blasi. Centre Excursionista de Catalunya)

*Figura 5. Sant Zacaries.
Detall de la Visitació
(Foto: Joan Hilari Muñoz)*

*Figura 6. Apòstol. Detall d'un
relleu procedent d'Escaladei
(Foto: MNAC)*

*Figura 7. Santa Caterina de Siena,
situada al costat dret del relleu de
la Visitació (Foto Joan-Hilari Muñoz)*

*Figura 8. Santa Rosa de Lima.
situada al costat esquerre del relleu
de la Visitació
(Foto Joan-Hilari Muñoz)*

Figura 9. Sant Joan Nepomucè. Situat al cos lateral dret del retaule (Foto Joan-Hilari Muñoz)

Figura 11. Sant Pere d'Arbués. Situada al cos lateral esquerre del retaule (Foto Joan-Hilari Muñoz)

Figura 10. Rostre de Sant Joan Nepomucè. (Foto Joan-Hilari Muñoz)

Figura 12. Querubí. Detall del retaule de sant Ruf. (Foto Joan-Hilari Muñoz)

Figura 13. Querubí. Procedent de les obres que Espinalt féu el 1693 per a la capella de la Mare de Déu de la Cinta (Foto Joan-Hilari Muñoz)

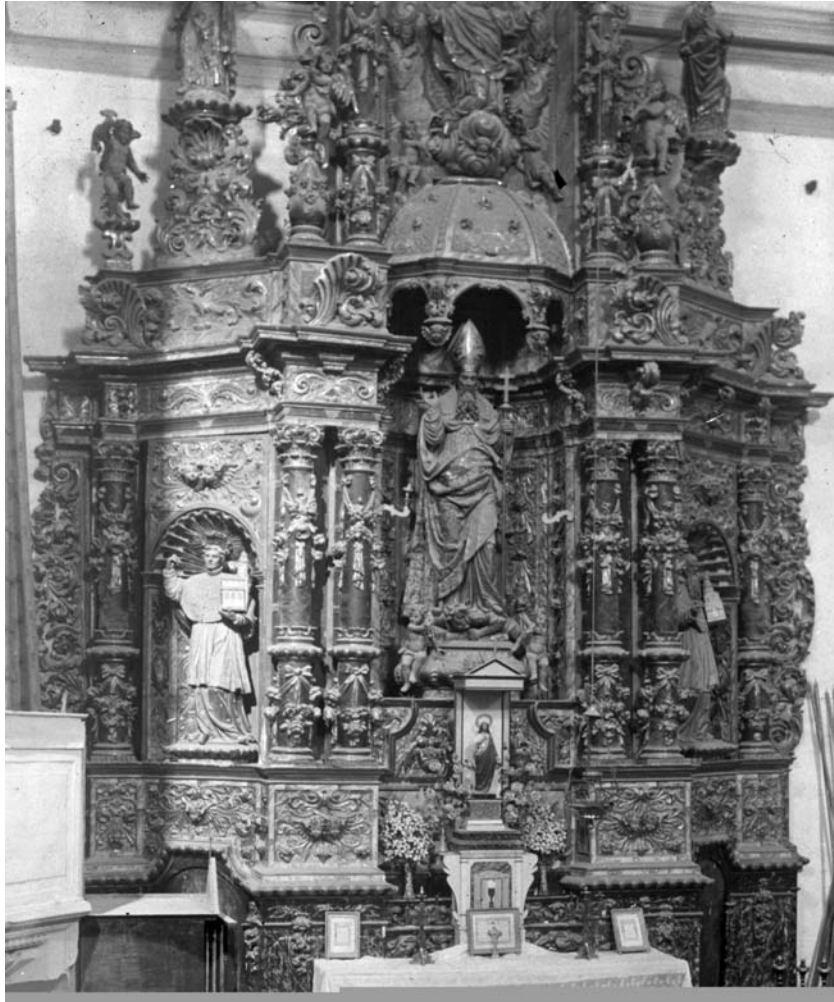

Figura 15. Retaule de Sant Agustí, obrat pels Espinalt per a la catedral de Tortosa i traslladat al segle XIX a la parròquia de Sant Jaume de la ciutat de Tortosa, on fou cremat el juliol de 1936 (ACTE. Fons mossèn Eduard Solé)

volguessin les podien anar a cercar. La proposta fou considerada pels capitulars el 4 d'octubre, i convingueren que no s'hi podia anar «[...] fins passada la octava de Nostra Senyora de la Cinta, y que en lo interim que aniran se pot comensar a desfer lo retaule hi ha y fer lo demás se dega perquè en venir Espinal no haja de entrevenirse per córrer per compte de la yglésia son gasto [...]».²⁰ Un cop finalitzat el novenari de la Mare de Déu de la Cinta es començà a actuar a la capella de l'Assumpció o dels Garret, el retaule de la qual fou desmuntat i traslladat a la de sant Esteve o de la Comunió;²¹ ja lliure l'espai, s'anà plantant el nou retaule, que fou beneït pel bisbe Camacho el 28 de desembre de 1735.²²

A finals de la dècada dels anys vint del segle XIX el bisbe de Tortosa, Víctor Sáez, decidí renovar la imatge de la catedral, i per tal motiu encarregà la construcció de dos nous retaules en substitució dels dos obrats per Espinalt, possiblement per considerar-los de poc valor o passats de moda. Els nous retaules eren de jaspi de Tortosa, foren obrats pels Verderol de Tarragona i incloïen dos quadres amb les representacions dels sants titulars (sant Agustí i sant Ruf) fets per Vicente López, el pintor de cambra del rei Ferran VII. Segons Matamoros, el retaule de sant Agustí fou tramès a la parròquia de Sant Jaume de Tortosa, on fou destruït l'any 1936. En canvi, el retaule de sant Ruf sembla que fou traslladat a la capella de sant Miquel de la catedral, sense la figura del sant titular, la qual fou regalada, tal com hem esmentat anteriorment, a la parròquia de Roquetes, d'on desaparegué durant la darrera Guerra Civil, però de la qual sembla que conservem un testimoni gràfic (fig. 16). La resta del retaule fou dedicat a sant Miquel (fig. 1) i, malgrat haver perdut alguns elements de la zona superior durant els anys 1936-39, es conserva essencialment íntegre, tot i que ara està dedicat a santa Anna (fig. 2). També hem localitzat, entre els fons fotogràfics de mossèn Eduard Solé, recentment posats a l'abast dels investigadors, una fotografia sense cap mena d'identificació que podria correspondre a la figura de sant Ruf, obrada per Espinalt i destinada a presidir aquest retaule. Aquesta escultura havia estat regalada a la parròquia de Sant Antoni de Pàdua, Roquetes (Baix Ebre), el febrer de l'any 1833,²³ després que el retaule on estava situada fos retirat del seu lloc; finalment, fou destruïda el 1936. Fixeu-vos en la gran semblança entre aquesta imatge (fig. 16) i el titular de l'altre retaule, sant Agustí (fig. 17); a més, a damunt del primer es pot llegir la inscripció «S. R.» (sant Ruf?).

²⁰ ACTo. *Actes capitulars*, 159, f. 188.

²¹ ACTo. *Actes capitulars*, 159, f. 192v.

²² ACTo. *Actes capitulars*, 161, f. 7v.

²³ ACTo. *Actes capitulars any 1833*, acta de la reunió del dia 8 de febrer.

Anàlisi estilística

L'estructura del retaule de sant Ruf respon a la moda escultòrica de l'inici del segon quart del segle XVII: el retaule templet, també dit retaule baldaquí o retaule llotja. Per Bosch i Ballbona, aquesta tendència s'inicia a redós de Jacint Moretó i Pere Costa a partir de 1720, superada la moda salomònica. Tanmateix, aquesta afirmació no quadra amb retaules com el de la Immaculada Concepció de la catedral de Tarragona (1678-1683), obra de Francesc Grau i Domènec Rovira el Jove.²⁴ Es tracta d'un retaule de tres carrers i tres pisos d'alçada, que s'ha conservat quasi íntegrament (vegeu fotografies antigues i la descripció del contracte); el fet que l'obra tingui un relleu isolat i gegantí en la coronació produeix una tipologia de retaule no gaire habitual. El banc és una estructura de fusta, on a la part central hi ha l'altar, i als laterals, unes portes que permetien accedir a la sagristia. El cos principal està dominat per un ampli nínxol central, cobert amb baldaquí, que allotjaria el sant titular, i dues ales laterals també amb fornícules per a sants; els cossos estan separats per unes columnes de fust llis, decorades amb garlandes, que s'aixequen sobre pedestals. Aquesta tipologia del retaule templet és sobria i geometritzant, i poques vegades trobem relleus, però aquí sí, potser perquè les «històries» eren un dels forts d'Espinalt. Al capdamunt del retaule hi ha un relleu amb la Visitació, ja que la capella on estava aquesta obra tenia originalment aquesta advocació.

Estilísticament, Dorico considera que el retaule de sant Ruf és una obra massa moderna per l'escultor, i l'adjudica a la intervenció del seu fill homònim.²⁵ És veritat que el concepte *retaule templet* és la primera i única vegada que l'utilitza, però la mà del pare es nota en el relleu de la Visitació, doncs, podem comparar el rostre barbut de sant Zacaries amb els dels apòstols del Sant Sopar procedent de la cartoixa d'Escaladei, datat el 1695 i conservat al Museu Nacional d'Art de Catalunya (fig. 6), o amb les arquitectures de fons amb el relleu de la Presentació al temple del retaule del Sant Nom de Jesús que hi havia a la parroquial de Maspujols, datat el 1703 (fig. 4). La mà del pare també es nota en la manera de concebre el drapejat i la tipologia de vestits que porten les dones —torneu a observar les obres abans dites— d'Escaladei i Maspujols. De tota manera, les imatges de santa Caterina de Siena i santa Rosa de Lima tenen poca força expressiva, a semblança de la imatge central de l'antic retaule major de Barberà de la Conca, contractat el 1736, i s'haurien d'atorgar a l'acció

²⁴ Joan BOSCH. «L'art del retaule: retaulers i escultors a Catalunya (1600-1777 c.)». *Alba daurada. L'art del retaule a Catalunya: 1600-1792 circa*. (Catàleg de l'exposició. Girona, Museu d'Art, 15 de juliol - 10 de desembre de 2006.) Girona, 2006, p. 27-57.

²⁵ Carles DORICO. «Els escultors sarraïens de la família Espinalt i les seves obres (I)». *Aplec de Treballs* (Montblanc), 16 (1998), p. 77-79, p. 81-82, p. 108-109.

Figura 16. Possible imatge central del retaule de sant Ruf, traslladada a la parròquia de Roquetes l'any 1833 i cremada el juliol de 1936. (ACTE. Fons mossèn Eduard Solé)

Figura 17. Sant Agustí. Detall del titular del retaule de Sant Agustí (ACTE. Fons mossèn Eduard Solé)

del fill. També al fill s'ha d'adjudicar la figura de sant Pere d'Arbués; en canvi, la imatge de sant Joan Nepomucè seria del pare.

Sobre el retaule de sant Agustí, hem localitzat una fotografia de l'obra abans de la seva desaparició (fig. 15). Es tracta d'una estructura bessona a la de sant Ruf. El sant titular es troba al centre i és de fàcil identificació, ja que apareix representat dempeus aixafant l'heretge Pelagi,²⁶ Voldríem agrair al canonge i historiador mossèn Josep Alanyà que ens hagi facilitat aquesta interessant informació iconogràfica, però no passa el mateix amb els sants laterals, que duen maquetes de temples als braços, com si fossin fundadors de monestirs o pares de l'església (sant Tomàs d'Aquino?, sant Jeroni?). Tot i que només s'observa la part inferior, el relleu del capdamunt és una Assumpció, que lligaria amb la titularitat original de la capella, tal com passava amb el retaule de sant Ruf i el relleu de la Visitació.

²⁶ Voldríem agrair al canonge i historiador mossèn Josep Alanyà que ens hagi facilitat aquesta interessant informació iconogràfica

Apèndix documental

1

1728, juliol, 7, Tortosa

Acord establert entre dos canonges representants del capítol de la catedral de Tortosa i els escultors Isidre Espinalt, pare i fill, per la construcció de dos retaules de fusta destinats a dues capelles de la catedral de Tortosa.

Arxiu de la Catedral de Tortosa. Protocols Notarials, *Plicus Instrumentorum*, 1727-1744.

In Dei Nomine Amen. De y sobre los dos retaules de fusta, lo un per a col·locar en la capella o altar de la Visitació de Maria Santíssima Senyora Nostra, dit del gloriós sant Mauro de la Santa Iglésia de esta ciutat y lo altre en la capella e o altar ben vist al molt il·lustre y reverent capítol de dita Santa Iglésia, después de col·locat lo primer dit fahedor de la part de retaule de fusta que lo infrascrit Isidro Espinal mestre escultor de la vila de Sarreal, archibisbat de Tarragona, té feta y tenia consertat per a col·locar en lo altar major de la mateixa Santa Iglésia ab lo il·lustríssim y reverendíssim senyor don Fra Severo Thomàs Auther, de bona memòria bisbe que fonch de essa Santa Iglésia per preu de 7.250 lliures moneda barcelonesa, ab acte rebut per mossèn Joseph Gregori Alaix quondam notari públich de la present ciutat en 8 de setembre 1699, de la qual cantitat dit Espinal entonces ne rebé per primera paga y a bon compte 1.450 lliures també moneda barcelonesa y per haver succehit y sobrevingut la mort de dit Illmo. senyor bisbe, per la falta de medis se suspengué.

Y fahedors també dits dos retaules segons lo disseny antich y altre dissenyo fet novament de llapis firmat dels infrascrits il·lustres senyors comissaris, y segons la capitulació y pactes, que avall se insertaran, per y entre los il·lustres y molt reverents senyors doctor Miquel Sorli, dignitat de Thesorer y pabordre y doctor Jaume Vidal canonges de dita santa Iglésia com a tenint comissió, facultat y ple poder per a estes coses del dit molt il·lustre y reverent capítol en virtut de deliberació capitular feta en lo dia de ahir, de una y lo dit mestre Isidro Espinal, major de dies, y Isidro Espinal, menor, també escultor son fill, de part altra, són estat fets, pactats, firmats y jurats los capítols y pactes següents:

Primerament, los dits Isidro Espinal y Isidro Espinal, pare y fill, per rahó de les quatre centes y cinquanta lliures moneda barcelonesa que avall ab altre dels subsegüents capítols, los dits il·lustres senyors comissaris en dit nom los prometran donar y pagar ab los terminis y plaços que en la capitulació que baix se insertarà estan expressats per la fàbrica del primer retaule, com de les mil lliures moneda barcelonesa per les quals queda ajustat lo segons retaule después de finit lo primer se convidrà com comensa en la capitulació baix insertada. De llur grat y certes sciències per ells y lo altre de ells a soles y los seus hereus y successors convenen y en bona fee prometen al dits il·lustres senyors comissaris eo al dit molt il·lustre y reverent capítol que desde luego posaran mà en fer dit primer retaule si y de la manera y dins lo spay de temps y ab lo modo y forma continguts en lo sobredit diseño y ordinació de pactes y condicions, mediant los quals se ha ajustat dita obra que són del thenor següent:

Atenen de que no hi agut medis per a executar lo retaule major de esta Santa Yglésia Cathedral de Tortosa, lo qual tenia concert Ysidro Espinal escultor de la vila de Sarreal ab lo Yl·lustríssim senyor bisbe Thomàs Auther, se ha resolt lo molt il·lustre capítol aixís com era un retaule, ferne dos, conforme se dirà en avant, sò és, que en lloch del peu y pedestral que era de pedra, se ha resolt ferlo de fusta, conforme demostra lo diseño fet de llapis, firmat per los senyors tresorer Miquel Sorli y dr. Jaume Vidal, canonges, tenint obligació dit Espinal de fer una grada sobre la mesa del altar que alcance

de masís a masís del pedestral y que dita grada haja de estar adornada de talla. Y que així mateix que en los fermes del peu del retaule haja de haver uns colgants de flors: Com així mateix que en los fermes del peu del retaule haja de tenir obligació de fer lo segons cos del dit retaule, conforme està disenyat en un borrador que estan firmats dits senyors Thesorer y canonge Vidal y les columnes del segons cos que estan en dit borrador totes les del retaule, hajen de ser de la mateixa forma y que no tinga obligació de fer los àngels que estan en la coronisa y simbori que en lloch dels àngels a la coronisa haja de fer lo dit escultor unes carteles que corresponguen a la demés obra y que en les pilastres haja de haver uns recalats ab un repartiments de ovats y quadrats y que no ·i· haje de haver capitell y que en lo nicho menor del retaule, en lloch del trono de glòria que ·ia· baix la ymatge de la Verge Maria, tinga obligació de fer una peña corresponent a la demés obra del dit retaule, ahont se col·locarà la ymatge que lo molt Il·lustre capítol eligirà y com en la trasa no ia polseres, ha de fer estes conforme a la demés obra y que tota la demés obra haja de proseguir de la manera que està en la trasa, sent de la obligació del dit mestre, de posar tota la fusta, claus y cola menos los claus que se hauran menester per a asentar la obra del dit retaule y lo molt Il·lustre capítol dega donarli un mestre de casses per a fer bastides, forats y altres coses que se offeriran per a asentar dita obra y lo molt il·lustre capítol tindrà obligació de transportar dita obra des de Sarreal a Tortosa, y així mateix serà de la obligació del dit escultor posar mà la primera cosa a les figures que lo molt il·lustre capítol determinarà se hajen de fer, sò és, en lo primer cos la figura principal que haja de tenir aquella alsada a proporció del nicho, com així mateix les dels costats hajen de tenir la alsada que correspon als nichos que estan fets y que en lo segon cos de dit retaule se han de fer dos figures, conforme demostra la trasa y que en lo blanch que mostra lo borrador se haja de fer una història de relleu al assumpto que lo molt il·lustre capítol donarà juntament ab les demés figures y que als costats del segon cos sobre lo rebanch, haja de fer dos figures, conforme demostra la trasa y que la història de la santíssima Trinitat haja de ser executada segons la trasa.

Ítem, quant dit escultor asentarà la obra, de la qual tindrà obligació, quedarà a càrrech del molt il·lustre capítol ferli lo gasto al dit escultor y fadrins.

Ítem, que tinga obligació dit mestre de buscar lo transport dels dits retaules des de Sarreal hasta lo embarcadero ab la millor conveniència que·s· pugua y lo cost de dit transport quedarà a compte del molt il·lustre capítol.

Ítem, està pactat entre les dites parts que lo temps en que haurà de estar feta la obra del primer retaule, que serà de sant Rufo, en lo temps de un any y mitj, començant des de lo dia de vuy que comptam a 7 de juliol 1728 y se acabarà lo dia 7 de giner 1730.

Ítem, és pactat entre dites parts que en los temps que se dona per a treballar y asentar dit primer retaule, se li donarà al dit Espinal per a este treball y a compte de tot lo que importaran dits dos retaules la suma de 450 lliures moneda barcelonesa, a més de les 1450 lliures ardits que lo dit mestre Ysidro Espinal rebé del sobredit il·lustríssim senyor bisbe Auther en esta forma: 100 lliures de dita moneda lo dia primer de setembre prop vinent de 1728, la segona paga lo dia de Resurrecció immediatament següent del any 1729, la tercera paga lo dia primer de setembre 1729 y la última paga lo dia haurà acabat de asentar lo dit primer retaule, advertint que totes les dites pagues son de cada una de 100 lliures de dita moneda, les restants 50 lliures de moneda barcelonesa que falten per a compliment de les dites 450 lliures queda al àrbitre del dit molt il·lustre capítol lo pagarles, quant li sia més convenient dins lo termini del any y mitj en que dit retaule haurà de estar fet y acabat.

Ítem, és pactat entre dites parts que no·s· parle del temps y circumstàncies del segon retaule hasta que estiga executat y acabat lo primer, los quals dits dos retaules resten ajustat, compreses les sobredites 1450 lliures y les 450 lliures ab la cantitat de 2900 lliures de ardits.

Ítem, en lo nicho major de este primer retaule que se executa de present se ha de col·locar sant Rufo de bisbe de esta santa Yglésia de pontifical de edat de 60 a 70 anys, donant la bendició al poble y ab barba.

Ítem, al nicho a mà esquerra de dit primer cos, se posarà altra ymatje que serà san Pedro Arbués màrtir, canonge vestit ab sotana, roquet y capell y bonet en lo cap, tenint una palma en la mà dreta per insígnia de màrtir y de 40 a 50 anys, ab un punyal als pits y per baix lo capell una venera de la santa Ynquisició.

Ítem, al nicho de la mà dreta se posarà altra ymatje també de sant Juan Nepomoceno també màrtir y canonge vestit ab hàbits canònics en la mateixa conformitat y en la forma que van vestits los canonges de la Cathedral de Tarragona y de esta ciutat y de edat de 40 a 50 anys sens barbes lo un y lo altre dit sant Juan ha de portar les insígnies següents: en la mà un sant Christo y als peus una mitra que renuncià y les dos ymatjes dels dos sants canonges ab palmes en la mà, cada un la sua.

Ítem, al segon cos al mitj se posarà una història de relleu competent del misteri de la Visitació de Nostra Senyora a santa Ysabel.

Ítem, als colaterals a mà dreta una ymatje de santa Catharina de Sena ab les insígnies que són en les mans, un sant Christo y un cor en la altra mà y ab una corona de espines, advertint que fou dominica y morí de 33 anys.

Ítem, a la part esquerra una ymatje de santa Rosa de Lima monja dominica ab un Ninyo Jesús en les mans y en lo cap sobre lo vel una corona de roses, advertint que les dites dos ymatjes han de portar corona de glòria y moriren les dos de 33 anys.

Ítem, volen les dites parts que lo present paper que cada una de les parts tindrà sie de valor en qualsevol tribuna.

Ítem, lo molt il·lustre capítol promet donar y pagar les pagues ab que està ajustada y concertada la dita obra en la vila de Reus o en la ciutat de Tarragona en los plasos dalt continuats.

Isidro Espinalt escultor de la villa de Çarreal.

Isidro Espinal menor fadrí escultor.

2

1728, juliol, 26, Sarral

Carta d'Isidre Espinalt i Serra-rica adreçada als canonges de la catedral de Tortosa en què es fa ressò del fet que tan aviat com pugui començarà a treballar en el nou retaule dedicat a sant Ruf.

Arxiu de la Catedral de Tortosa. Protocols Notarials, *Plicus Instrumentorum*, 1727-1744.

Despues de posarme baix la obediencia de vostres senyories paso a dir que tinch rebuda molt gustós la carta de vostres senyories de 16 del corrent. Vui ha 26 de dit mes, junt en los papes de la extruició del modo que se aura de proseguir lo primer retaule junt en las figuras y demás advertencias, yo quedo advertit de tot y (?) en lo desenpenio en cont serà posible. Y quedo advertit del plinto de pedra se fas per dit retaule que cont serà la ocasió ya enviaré la planta en gran perquè se puga fer dit plinto que cont lo retaule sia a qui pugau luego asentarlo. Retorno ha vostres senyories lo paper que los dos som firmats yo y mun fill, com també obeint ses ordres de vostres senyories lo paper se feu aquí suposo serà de valor lo enviat. Últimament sabran vostres senyories com tenia carta escrita per ferlos saber com tingueren bon viatge en la vinguda de exa ciutat y al (?) faran molta mercè y volian que descansasem un dia per anar a veure algunas ermitas y com yo tenia cuidado de casa no férem més que una nit y estava agordant ocasió segura per enviar dita carta ara no és estat menester enviarla lo senyor

canonge Vidal que prenga esta per pròpia que va per los dos. Yo quedo agordant novas ocasions per lo que vostres senyories sian cervits manarme.

Déu guarde ha vostres senyories sa casa.

Sarreal ha 26 de juliol 1728.

Isidro Espinalt, escultor.

3

1732, febrer, 22, Tortosa

Acte de visura fet per l'escultor Cristòfol Cros del retaule de sant Ruf de la catedral de Tortosa, obrat per Isidre Espinalt.

Arxiu Enric Bayerri. Còpia de l'original perdut, el qual abans de l'any 1936 es trobava a l'Arxiu de la Catedral de Tortosa. Caixó Sagristia, document núm. 3.

Por los canónigos de Tortosa Sorli, tesorero y Jaime Vidal, fue comisionado Cristóval Cros, maestro escultor vezino de la presente ciudad de Tortosa para ver y reconocer, según traza y capitulación el retablo nuevamente fabricado por el maestro Isidro Espinal escultor de la villa de Sarreal del señor San Rufo, primer obispo de dicha Santa Iglesia. Bien impuesto de su cometido, el dicho Cristóval Cros afirma que teniendo primero a Dios nuestro señor presente y con deseos de salvar mi anima que nuestro criador me ha encomendado, declaro que al tenor de dichas traza y capitulación, he visto y atentamente reconocido y mirado todo el dicho retablo desde la primera pieza hasta la última y hallo que dicho maestro le ha executado según se demuestra en dicha traza, y según reglas de arquitectura, escultura, talla y adornos muy bien y que dicho muy illustre cabildo por haverle executado dicho maestro bien, le pude admitir y mandarle satisfacer al fabricante ocho libras por las mejoras de una grada y diez y ocho florones que ha puesto en la gradería y cornizas de dicho retablo que no demuestra la traça y sirven en grande adorno de él en cuyo valor las estimo.

Así lo siento, salvo siempre, etc..

En Tortosa y febrero 22 de 1732.

Cristóval Cros.

Dades del treball

Rebuda: novembre 2009

Supervisió: Dra. Sofia Mata de la Cruz (URV)

Aceptació: gener 2010